

BOOK REVIEW

Τίτλος: ΕΠΙΣΤΗΜΗ: Η ιδέα καθ' αυτήν

Τίτλος πρωτοτύπου: Science: The Very Idea

Συγγραφέας: Steve Woolgar

Σελίδες: 173

Μετάφραση: Δημήτρης Παπαγιαννάκος

Επιστημονική Επιμέλεια: Μιχάλης Ασημακόπουλος

Έτος έκδοσης: 2003

Εκδόσεις: ΚΑΤΟΠΤΡΟ

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής μιας διδακτορικής διατριβής ο ερευνητής ανατρέχει σε πολλά και διάφορα βιβλία, για να αντλήσει γνώσεις, να συγκρίνει και να εξάγει συμπεράσματα ώστε να είναι άρτια εξοπλισμένος πριν από την «κάθοδο» στο πεδίο της έρευνας. Πολλά από αυτά τα ξεφυλλίζει, σε άλλα αναζητεί μόνο συγκεκριμένα χωρία, μερικά τα εγκαταλείπει πρόωρα και κάποια άλλα τα διαβάζει από την αρχή έως το τέλος.

Στην τελευταία κατηγορία ανήκει το βιβλίο του Steve Woolgar το οποίο συνιστά μια εισαγωγή στις πρόσφατες προκλήσεις απέναντι στην ιδέα της επιστήμης και έχει στόχο να σκιαγραφήσει ορισμένες από τις πιο ριζικές συνέπειες αυτών των προσεγγίσεων. Επικεντρώνεται ιδιαίτερα στους ισχυρισμούς και στα επιτεύγματα των κοινωνικών μελετών της επιστήμης, ένα πρόσφατο σώμα ερευνών το οποίο έχει συμβάλει στο μετασχηματισμό των παραδοσιακών απόψεων για την επιστήμη.

Το ενδιαφέρον μου για το συγκεκριμένο βιβλίο εξηγείται από το θέμα της διατριβής μου, η οποία αναφέρεται σε ένα νέο τρόπο παραγωγής γνώσης, τη διεπιστημονικότητα. Ο νέος αυτός τρόπος παραγωγής γνώσης απαιτεί μια άλλη επιστημολογική βάση, ώστε να κατανοηθούν οι πρακτικές και τα περιγράμματα των επιτευγμάτων της. Η νέα αυτή επιστημολογική βάση βρίσκεται σε αντίστιξη με την ουσιοκρατία που υποστηρίζει ότι διακριτά αντικείμενα υπάρχουν ανεξάρτητα από την αντίληψή μας για αυτά. Σε αυτή την παραδοχή στηρίχτηκε ο χωρισμός της γνώσης σε περιοχές (γνωστικά αντικείμενα) με σαφή σύνορα, μη διαπερατά μάλιστα από πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα. Το βιβλίο του Steve Woolgar, στο βαθμό που στρέφει το ενδιαφέρον προς τα «εσωτερικά» δρώμενα της επιστήμης, αντιμάχεται παρόμοιες επιστημολογικές προκαταλήψεις και προλειαίνει το έδαφος –όπως χαρακτηριστικά αναφέρει- για μια παραπέρα ριζοσπαστική μετατόπιση (μια μετα-Kuhn επανάσταση) στην κατανόηση του φαινομένου «επιστήμη». Το βιβλίο είναι οργανωμένο σε επτά κεφάλαια που θα παρουσιαστούν συνοπτικά στη συνέχεια.

Τι είναι επιστήμη;

Οι προσπάθειες της φιλοσοφίας, της ιστορίας και της κοινωνιολογίας να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό, αναφέρονται στο 1^ο Κεφάλαιο. Ξεκινώντας από την προσπάθεια

οριοθέτησης της επιστήμης από τη μη επιστήμη, στη δεκαετία του 1950 διατυπώνονται αρχές οριοθέτησης όπως η αρχή της επαλήθευσης και η αρχή της διάψευσης από τον Popper. Αυτά τα κριτήρια «πάσχουν» καθώς υποφέρουν από την αδυναμία της κεντρικής παραδοχής ότι οι επιστημονικές παρατηρήσεις είναι ουδέτερες. Αντίθετα η παρατήρηση έχει κοινωνικό χαρακτήρα και γίνεται στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινότητας, υποστηρίζει ο Lakatos. Οι κοινωνικές σπουδές για την επιστήμη αντιλαμβάνονται τους επιστημονικούς κανόνες ως εκ των υστέρων εκλογικεύσεις της επιστημονικής πρακτικής παρά ως σύνολο διαδικασιών που καθορίζουν την επιστημονική δράση. Οι μεταβολές στις οποίες υπόκειται η γνώση, συσχετίζονται με διαφορές που εντοπίζονται στο κοινωνικό πλαίσιο ή σε κοινωνικούς προσδιορισμούς. Απέναντι στην ουσιοκρατία που αντιμάχεται τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου, παρατάσσει δύο βασικές πολιτικές (Κεφάλαιο 2^ο): *την αντιστροφή*, δηλαδή να θεωρήσουμε ότι η αναπαράσταση ενός αντικειμένου του φυσικού κόσμου προηγείται του αναπαριστάμενου αντικειμένου και, επομένως, τα ανακαλυφθέντα αντικείμενα μάλλον συγκροτούνται παρά αποκαλύπτονται κατά την ανακάλυψή τους, και την *ανάδραση*, δηλαδή να αντισταθούμε στην επίμονη ερμηνεία της επιστήμης ως διακριτού θέματος μελέτης, ως αντικειμένου «εκεί έξω», το οποίο μας υπερβαίνει ως παρατηρητές. Και αυτό γιατί «η φύση είναι πολλές φορές πολυπλοκότερη από την επιχειρηματολογία», αναφέρει χαρακτηριστικά.

Ανοίγοντας το μαύρο κουτί: Λογική, ορθός λόγος και κανόνες

Στο 3^ο Κεφάλαιο αναφέρεται στην *κοινωνιολογία της επιστήμης* (Merton) η οποία αντιμετώπισε την επιστημονική γνώση σαν ένα μαύρο κουτί. Η άποψη που επικρατούσε ήταν ότι, αν ανοιχτεί το κουτί και εξεταστεί ενδελεχώς το περιεχόμενό του, δεν επρόκειτο να υπάρξει κανένα όφελος για τους σκοπούς της κοινωνιολογίας. Η

κοινωνική προέλευση της επιστημονικής γνώσης θεωρούνταν ανεξάρτητη από το περιεχόμενο της γνώσης. Αυτή η κοινωνιολογία απέτυχε να λάβει σοβαρά υπόψη τη θέση ότι ο καθορισμός του καθεστώτος αλήθειας της γνώσης συνιστά και ο ίδιος κοινωνική διαδικασία. Ήταν μείζον επίτευγμα μελετητών όπως ο Kuhn ότι εδραίωσαν την ιστορική (και, κατ'έκταση, την κοινωνική και πολιτισμική) σχετικότητα των επιστημονικών αληθειών. Η προσπάθεια αυτή των κοινωνιολόγων να ανοίξουν το μαύρο κουτί της κατασκευής της επιστημονικής γνώσης ονομάζεται *κοινωνιολογία της επιστημονικής γνώσης*. Το 4^ο Κεφάλαιο εξετάζει την ιδέα της σύνδεσης ανάμεσα στην αναπαράσταση και το αντικείμενο. Προεκτείνοντας την πολιτική της αντιστροφής που είχε προτείνει προηγουμένως, εξετάζει το νόημα και τις συνέπειες της αντιστροφής μελετώντας την έννοια της ανακάλυψης. Η ιδέα για την αντιστροφή του βέλους ισοδυναμεί με την αξίωση ότι τα αντικείμενα συγκροτούνται δυνάμει της αναπαράστασης. Ως προκαταρκτικό επιχείρημα υπέρ αυτού του τρόπου αντίληψης των πραγμάτων μελετά τις αδυναμίες της εναλλακτικής, αντικειμενιστικής θέσης. Προς επίρρωση της θέσης του επιστρατεύει δύο παραδείγματα: το ένα αναφέρεται στον «τρόπο» που ανακαλύφθηκε η Αμερική και το άλλο στους πάσσαρ (ραδιοπηγές που πάλλονται με ασυνήθιστα γρήγορο ρυθμό). Και τα δύο αναδεικνύουν αφενός τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου εντός του οποίου επισυμβαίνουν οι ανακαλύψεις και αφετέρου αυτοί που κάνουν τις ανακαλύψεις, συγκροτούν τα αντικείμενά τους. Ωστόσο, η θέση αυτή προσκρούει σε θεσμικές διευθετήσεις που έχουν θωρακιστεί και μια εναλλακτική εκ των υστέρων δικαιολόγησή τους μοιάζει παραλογισμός. Αυτή η θέση μας οδηγεί στο Κεφάλαιο 5, σε μια θεώρηση της φύσης του επιστημονικού λόγου και, συγκεκριμένα, του τρόπου με τον οποίο βασικές ιδέες για την αναπαράσταση διαμορφώνουν τις πρακτικές επιχειρηματολογίας και της εξήγησης. Εδώ το επιχείρημα

είναι ότι ο λόγος της επιστήμης πρέπει να κατανοηθεί ως λόγος που δομεί και υποβαστάζει μια συγκεκριμένη ηθική τάξη ανάμεσα σε παράγοντες αναπαράστασης, σε τεχνολογίες αναπαράστασης και στα αναπαριστάμενα «αντικείμενα». Με τις τεχνικές της διάσπασης και αντιστροφής και τη χρήση δεικτών τροπικότητας είναι δυνατόν να επηρεαστεί η «γεγονότητα»¹ (facticity) ενός προτεινόμενου ισχυρισμού (αντικειμένου), καθώς υπαινίσσονται ότι ενέχεται η δράση παραγόντων. Ακόμα και ο τριγωνισμός ανατρέπεται, αφού βασίζεται στην παραδοχή ότι τα αντικείμενα μπορούν να υπάρχουν ανεξάρτητα από το λόγο.

Στη συνέχεια, το Κεφάλαιο 6 πραγματεύεται λεπτομερέστερα τα προβλήματα και τις δυνατότητες να ανατραπεί η εν λόγω ηθική τάξη. Εισάγεται η έννοια της αναστοχαστικότητας (reflexivity) -ένα μέσο για να «κρατηθούν ζωντανές» οι διαισθήσεις των διαδικασιών αντιστροφής και ανάδρασης- μέσα από την επισκόπηση των προσπαθειών να αναπτυχθούν «ανθρωπολογικές» προοπτικές επί της επιστήμης. Η αναστοχαστικότητα -ένας όρος καίριας σημασίας για την επιστημολογία του Woolgar- είναι η ενδεδειγμένη κριτική της επιστήμης μέσω της παρακολούθησης της έννοιας της αναπαράστασης καθώς εμπλεκόμαστε στην πρακτική της. Στο Κεφάλαιο 7 επιχειρεί, με βάση τα όσα υποστήριξε στα προηγούμενα κεφάλαια, να προτείνει μια κοινωνιολογία της επιστήμης που θα υπερβαίνει τις μέχρι τώρα υπάρχουσες παραδόσεις. Η κοινωνιολογία αυτή ουσιαστικά ταυτίζεται με μια ριζική κριτική στην ιδέα καθ' αυτήν της επιστήμης και στην ηθική τάξη της αναπαράστασης στην οποία είμαστε παγιδευμένοι. Αποτελώντας η πρακτική της επιστήμης αντικείμενο κριτικής και ενδεδειγμένου ελέγχου, ανοίγει ο δρόμος για νέες προσεγγίσεις που θα αντανakλούν το διάλογο μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας.

¹ Τη λέξη αυτή εισήγαγε στο φιλοσοφικό στοχασμό ο Martin Heidegger.

Επίλογος

Το βιβλίο του S.Woolgar κλίνει υπέρ ενός επιστημονικού πλουραλισμού που δίνει έμφαση στο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η επιστημονική έρευνα. Γίνεται λόγος λοιπόν για μια «νέα» επιστήμη η οποία εντοπίζεται στο πλαίσιο της εφαρμογής. Η διεπιστημονικότητα-ως ένας νέος τρόπος παραγωγής γνώσης- απηχεί τις ανάγκες μιας κοινωνίας πολύπλοκης με πολυσύνθετα προβλήματα τα οποία μπορούν να αντιμετωπιστούν από μια επιστήμη «κοινωνικά ευαίσθητη». Στο σημείο αυτό φαίνεται η σημασία των απόψεών του προκειμένου να στηριχτεί η επιστημολογία της διεπιστημονικότητας.

Αγγελόπουλος Γιώργος

Υποψήφιος Διδάκτορας

Πανεπιστήμιο Πατρών